

 Artikkel

Symbolisen johtajuuden kriisi

Koulusurmat ravisuttavat verkostoyhteiskuntaa

Koulusurmien tutkimus on nostanut esiin kysymyksen symbolisen johtajuudesta yhteiskunnassa. Koulusurmat iskivät hyvinvointiyhteiskunnan symboliseen ytimeen: kouluun. Media näytti, miten äärimmäisillä terroriteoilla voi päästä valtakunnan ykkösjulkisuuteen. Laaja media-analyysi osoitti, että tasavallan presidentti ja muut poliittiset toimijat jäivät sivusta seuraajiksi, kun kouluampujat ja heidän uhrinsa kohtasivat – myös mediassa. Kansakunnan hädässä myötätunnon osoittaminen pelkällä tiedotteella tai luettuna puheena televisiolähetyksessä näyttäytyi virkamiesmäisenä sururituualina ampujien kuvamanifesteihin verrattuna. Erityisesti Kauhajoella järjestystä yhteiskuntaan luotiin poliisin eristysnauhalla ja sotilaiden vartiolla, ja nämä vallan symbolit levisivät myös verkossa. Tässä artikkelissa pohditaan symbolista johtajuutta käyttäen apuna Kyösti Pekosen (1991) analyysia symbolisesta modernissa politiikassa. Kriisissä symbolinen johtajuus, tai sen puute, puhuttelee aina turvallisuuden tunnettamme.

AVAINSANAT: symbolinen johtajuus, kriisit, koulusurmat, kriisiviestintä, mediakatastrofi

Kuningas on sitä, mitä kansa todella on. Joka loukkaa kuningasta, loukkaa jokaista alamaista, sylkee kaikkien alamaisten kasvoille. Toisaalta kuningas on enemmän kuin me. Hän ruumiillistaa kansakunnan minäihanteen.

Filosofi Tuomas Nevanlinna (2006, 46).

Kuka tai mikä on kuningas, alamainen ja narri koulusurmien kontekstissa? Kriisi järkyttää, koska se iskee yhteiskunnan keskeisiin symboleihin. Kauhajoen ja Jokelan verilöylyjä voidaan ajatella hyökkäyksinä paitsi yksittäisiä ihmisiä kohtaan, myös koko hyvinvointiyhteiskunnan symbolista ydintä vastaan. Tässä artikkelissa esitetään, että koulusurmat iskivät monella tasolla suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan symboliseen ytimeen: edustukselliseen ja poliittiseen johtajuuteen, tietoyhteiskuntaan, koulumaailmaan sekä kirkkoon. Näiden toimijoiden haavoittuvuus ja toimintatavat olivat yhtäkkiä median rakentamassa katastrofissa kaikkien nähtävillä. Koulusurmaajat ovat filosofi Tuomas Nevanlinnan (2006) sanoin sekä kuninkaita että narreja. He valtaavat mediateoillaan julkisuuden ykköspaikat ja saavat koko järjestäytyneen yhteiskunnan häpeään.

Yhteiskunta ei voi jäädä median esittämään koulusurmien järkyttämään katastrofiin (Borradori 2001; Kellner 2007; Sumiala 2008a). Siksi tarvitaan katastrofin korvaavia tekoja, tarvitaan turvallisuutta luovia symboleita. Kriisi kutsuu esiin johtajia, ja ennen kaikkea heidän henkistä, hengellistä ja poliittista johtajuuttaan. Turvallisuuden tunne rakentuu viime kädessä aina luottamuksen varaan. Mobiililähettykset, lukijakuvat ja videoklipit suoraan katastrofipaikalta vaativat viranomaisia ja muita johtajia astumaan heti julkisuuteen. Online-julkisuus on armoton tilanteessa, jossa ei vielä edes tiedetä, mitä on tapahtunut, ketkä ovat syyllisiä ja ketkä uhreja. Tässä artikkelissa kysytään, mitä on symbolinen johtajuus tällaisessa nopeatempoisessa ja monin tavoin verkostoituneessa yhteiskunnassa.¹

Samalla kun yhteiskuntajärjestelmämme pilkkaajat ja narrit loistavat mediajulkisuudessa, kansa vaatii todellista kuningasta esiin. Tarvitaan johtajaa, joka pelastaa hyvinvoinnin ja kansan. Demokraattisessa ja avoimessa yhteiskunnassamme katse suuntautuu myös julkisen vallan käyttäjien symboliseen johtajuuteen ja vapaaseen mediaan. Keitä media nostaa symbolisiksi toimijoiksi kriiseissä ja miksi? Kyse on symbolien tuottamisesta, niiden esittämisestä ja tulkinnasta. Representaatiossa ei siis vain heijasteta sitä, mitä todellisuudessa tapahtuu, vaan siinä aina myös rakennetaan todellisuutta. Symbolien representaatio on ymmärrettävä ”merkitysten tuottamiseksi mielessämme olevien käsitteiden avulla” (Seppänen 2005, 82; ks. tarkemmin Hall 1997).

Symbolisen johtajuuden tutkimisessa erityisen kiinnostavaa on tutkia toisaalta representaatiota *intentionaalisesti* (ks. Seppänen 2005, 94–96), eli tässä tapauksessa, mitä pyrkimyksiä ja tavoitteita esimerkiksi ampujilla oli julkisuuden suhteen? Miten media toteutti heidän tarkoituksensa ja miksi? Intentionaaliselta kannalta on kiinnostavaa katsoa myös sitä, miten kriisistä vastuussa olevat toimijat, erityisesti kriisin johto ja maan poliittinen johto ymmärsivät symbolisen merkityksen tämänkaltaisten yhteiskunnallisten tilanteiden johtamisessa. Toisaalta representaatiota – erityisesti kriiseissä – on tärkeää tutkia *konstruktivistisesti*. Kriisi paljastaa median ja muiden toimintatapoja ja toimintalogiikkaa paremmin kuin normaalitilanteet. Konstruktivistisesta näkökulmasta tässä artikkelissa puretaan, millaisia mediaesityksiä koulusurmista tehtiin ja millaisilla keinoilla niitä tuotettiin. (Hakala 2009.)

Seuraavaksi käsitelen ensin sitä, mitä symbolisella tässä artikkelissa tarkoitetaan. Tämän jälkeen käsitelen teemoittain niitä johtajuuden osa-alueita, joita koulusurmat mediassa haastoivat ja tuottivat. Nämä teemat ovat: poliittinen johtajuus, koulumaailma, kirkon johtajuus sekä ampujien luoma väkivaltaan perustuva omakuva.

Symbolinen yhteiskunnallisessa toiminnassa

Symbolisessa johtajuudessa ei ole kyse vain tilanteen ja asian ratkaisusta vaan tulkinnaasta, joka on tehty tiettyssä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Symboli-termin etymologia viittaa yhteyteen ja siteeseen kahden asian välillä siten, että yksi asia edustaa toista. Symbolisessa on siis aina yhteys kahden asian välillä, ja tämä yhteys kumpuaa toimijan kulttuurisesta ja henkilökohtaisesta kokemuksesta. (Firth 1973; Pekonen 1991.)

Symbolisen representaatio-suhteen erityislaaduksi voi määritellä sen, että siinä representoidaan yhteiskunnasta ja todellisuudesta jotakin ei välittömästi aistihavainnolle antautuvaa ideaa, joka jostakin syystä koetaan merkitykselliseksi (Pekonen 1991, 15;

ks. symbolista tarkemmin Ogden & Richards 1989 [1923]; Peirce 1966; Fiske 1992). Tutkin tässä artikkelissa koulusurmiin liittyvää symbolista johtajuutta Kyösti Pekosen (1991) esittämän symbolisen käsiteanalyysin kautta. Pekonen on käsitellyt symbolisuutta modernissa politiikassa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa.

Symbolinen ei avaudu helposti yksinkertaiseksi tulkintamalliksi, joka olisi siten myös kopioitavissa ja toistettavissa. Pekonen korostaa, että yhteiskuntatieteessä on tärkeä tehdä kuitenkin ero symbolisen ja semioottisen välillä. Tämä merkitsee symbolisen yhteiskunnallistamista (Pekonen 1991). Tässä artikkelissa symbolista käytetään ja avataan ”yhteiskuntatieteellisessä” merkityksessä. Symboliin siis latautuu merkityksiä, jotka purkautuvat vain tulkintatilanteessa.

Symbolinen ei kuitenkaan koskaan täysin palaudu aistihavaintoon ja se on suhteellinen, relativistinen. Symbolit ovat enemmän käsitteitä kuin konkreettisia asioita. Ne ovat välineitä objektien ymmärtämiseen. Tässä ymmärretään symbolin suhde referenttiin, siis objektiin johon se viittaa, sen edustaman idean kautta. Symbolinen puhuttelee aina mielikuvitustamme, kokemustamme ja tunteitamme. Symboli on siis merkki, jonka konkreettiseen merkitykseen vaikuttavat rakenne, yhteiskunnallinen toiminta ja tulkitsijan oma maailma, ”tulkintahorisontti”. Kuten Pekonen (1991, 13) sanoo, tässä mielessä jokainen on itse myös symbolien luoja.

Viestinnällisesti symbolissa yhdistyy pyrkimys vaikuttaa yleisöön, mutta toisaalta siinä on kyse kahden osapuolen välisestä suhteesta ja ennen kaikkea suhteesta olemisesta (ks. Pekonen 1991, 15–16). Kun tulkitaan koulusurmiin liittyviä mediaesiintymisiä, on luonnollista että tulkintaan vaikuttaa tulkitsevan henkilön oma suhde kriisiin – osallisuus tai sivullisuus. Tulkinna on huomioitava myös ajankohta ja muu konteksti. Esimerkiksi kriisin akuuttivaiheessa kaikki uusi tieto tai ylipäättään nopea reagointi ja tulo julkisuuteen voi näyttäytyä poliittisena vastuunkantona. Siksi poliittisessa ja muussa johtajuudessa on kyse enemmän siitä, ymmärtääkö johtaja tai muu organisaationsa edustaja asemansa mukanaan tuoman lisä vastuun kriisissä ja osaaako tämä sen myötä toimia tarvittaessa luovasti tilanteen edellyttämällä tavalla.

Poliittinen johtajuus

Pekosen mukaan tilanteiden muuntuminen ja muuttaminen merkityksiksi on symbolisen näkökulmasta tärkein poliittinen prosessi (Pekonen 1991, 8). Kun media, viranomaiset, uhrin ja heidän omaisensa odottivat keskusrikospoliisilta tietoja, mitä Jokelassa oikein tapahtui 7.11.2007, eduskunta reagoi harvinaisella tavalla: keskeytti täysistuntonsa. Tämä oli vahva symbolinen ele. Yleensä eduskunnan työskentelyä ei – etenkin sen symbolista ydintä eli täysistuntoa – keskeytetä eduskunnan ulkopuolelta tulevan uhkan tai painostuksen edessä, vaan päinvastoin. Esimerkiksi toisen maailman sodan aikana Suomi oli Britannian ohella ainoa valtio Euroopassa, jonka parlamentti jatkoi työtään keskeyttämättä. Valtiollisen vallan toimivuus haluttiin näin osoittaa viholliselle. (Hakala 2008.) Jokelan tapauksessa kyse oli symbolisesta eleestä: Eduskunta ei voinut alkaa käsitellä kriisinhallintalakia, kun yhteiskuntaa vastaan oli hyökätty tavalla, jota ei osattu edes kuvitella Suomessa. Koulusurmat eivät kuuluneet ennen Jokelaa valtion kriisijohtamismalliin (Hakala 2009).

Tärkeäksi koetussa tapahtumassa on kyse merkityksen aktualisoitumisesta (Pekonen 1991, 9). Eduskunnan puhemies Sauli Niinistö nousi kriisissä symboliseksi toimi-

jaksi. On uskallettava kysyä, mikä merkitys oli puhemiehen omalla aiemmalla kokemuksella kriisistä. Tsunamikatastrofin aikaan Niinistö oli itse uhrina katastrofialueella. Silloin hän esitti vahvaa kritiikkiä maan poliittista ja ennen kaikkea virkamiesjohtoa kohtaan sen kyvyttömyydestä hoitaa kriisiä (Huhtala ym. 2005). Aktualisoitunut merkitys syntyy siis menneisyyden ja konkreettisen tapahtuman yhteentörmäyksestä.

Myös presidentin roolia kriisin johtajana voidaan pohtia symbolisesta näkökulmasta. On kiinnostavaa, että Tarja Halonen nousi tasavallan presidentiksi juuri kun hyvinvointivaltion purkaminen oli hyvässä vauhdissa (Kantola & Kautto 2002). Halosen suosio perustui siihen, että hän tarjosi hajoavalle hyvinvointiyhteiskunnalle symbolisen kuoren. Halonen antoi hyvinvointiyhteiskuntaan samastuvalle kansalle identiteetin ja mielikuvan siitä, mitä on olla tasa-arvoinen suomalainen (Nevanlinna 2006). Paradoksaalista oli, että juuri tasavallan presidentti ei noussut millään lailla symbolisesti esiin Jokelan eikä Kauhajoen koulusurmien yhteydessä, vaikka niissä iskettiin hyvinvointiyhteiskunnan ytimeen. Media toisti lyhyinä uutisina presidentin surunvalittelut ja näytti häntä muistojumalanpalvelusten yhteyksissä ja kysyi pari lyhyttä kysymystä, johon sai ennalta odotetut vastaukset (Hakala 2009). Presidentti esiintyi kuin missä tahansa virkatoimissaan liittyvässä ajankohtaisessa kysymyksessä. Mediakuvien ja -tekstien analyysi nostaa kysymyksen toimijuudesta. Tällaisissa kriiseissä poliittisiin johtajiin kohdistuva symbolinen johtajuus on tärkeää turvallisuuden tunteen vuoksi.

Kysymys symbolien luomisesta konkretisoituu esimerkiksi siihen, millaisena koemme vallan symboliset merkit eri kriiseissä. Millaisena koemme pääministerin ja maan turvallisuudesta vastaavien ministereiden olemuksen kansakunnan hädänhetkillä: katseen, läsnäolon, myötätunnon osoitusten "aitouden", ajoituksen tai poliittisten tekojen symbolisen merkityksen. Symbolisessa toiminnassa punnitaan kyky käyttää asema-valtaa.

Hallituksen tiedotustilaisuudessa 7.11.2007 pääministeri Matti Vanhanen kertoi Jokelan koulusurmien jättävän "syvän viillon turvallisuuden tunteeseemme", mutta samalla hänen katseensa etsi kohdetta. Näin pääministeri tuli samalla tuottaneeksi turvattomuuden tunnetta epävarmalla esiintymisellään. Sama toistui vajaa vuosi myöhemmin 23.9.2008, kun Kauhajoen iskujen jälkeen hallitus tuli julkisuuteen Jokelaa nopeammin. Ministerit eivät olleet ehtineet kunnolla kirjoittaa sanojaan paperille, ja se näkyi muistiinpanojen tekemisenä suorassa lähetyksessä, jossa kuitenkin pääsanoma oli ottaa osaa ja myötälää järkytystä ja surua kansakunnan hädänhetkellä.

Tiedotustilaisuuksissa ministerit toisensa jälkeen lukivat osanottonsa paperista ja osin paperille, katsomatta televisiokameroita tai ketään yleisössä. Toisten ministereiden puhuessa toiset kirjoittivat paperille, pääministeri Vanhanen vilkuili sisäasiainministeri Holmlundin puhuessa tämän selän takaa peruspalveluministeri Risikon suuntaan ja antoi tälle merkkiä seuraavasta puheenvuorosta. Pääministeri organisoivat samalla tiedotustilannetta. Opetusministeri Sarkomaa teki muistiinpanojaan ja vilkuili välillä niitä ja välillä yleisönä olevia toimittajia. Sanoista huolimatta näistä tiedotustilaisuuksista näytti puuttuvan myötätunto ja läsnäolo. Vain ministeri Risikko, jota erityisesti Kauhajoen koulusurmat koskivat myös henkilökohtaisesti, kykeni olemuksellaan välittämään rauhallista myötätuntoa.

Jokelan tapaus pakottaa kysymään, mitä poliittisesta johtajuudesta kertoo se, että ministeri Sarkomaa pistäytyi iltapäivällä Jokelassa, mutta ei pitänyt tiedotustilaisuutta tai antanut lausuntoa näkemästään. Entä mitä pitäisi ajatella siitä, että pääministeri Vanhanen lehtitietojen mukaan ajoi illalla matkalla kotiin kaikessa hiljaisuudessa Joke-

lan koulukeskuksen kautta. Samaan aikaan omaiset odottivat suruviestiä oikeuslääketieteen laitoksella, jonne joku poliiseista oli heidät ohjannut, kun eivät tieneet, miten välittää viestiä todennäköisestä kuolemasta sanomatta sitä suoraan. Tehtävä siirrettiin aina seuraavalle viranomaiselle. Nevanlinnaa (2006, 24) siteeraten: ”Uhrin tavoin monarkki on yhtä aikaa yhteisön ylin ja alin hahmo. Niinpä, jos hän on kaikkien yläpuolella, hän on myös kaikkien alapuolella oleva palvelija yleensä.” Demokradiassa kuningas ei sinänsä ole presidentti eikä pääministeri, vaan kuningas on se mitä he edustavat: hyvinvointi, demokratia, järjestys ja sivistys. Presidentti ja pääministeri olisivat voineet tehdä rituaalisen siirron, astua yhteisön sisäpuolelle, kuten Risikko teki Kauhajoella. Poliittisen johtajan vaarana tietysti on, että jos ei osaa tehdä eroa sisä- ja ulkopuolen välillä, tulee astuneeksi arkeen.

Raymond Williamsin mukaan representaation tehtävänä on ensiksikin tehdä jokin läsnä olevaksi silmälle ja mielelle, ja toiseksi edustaa jotakin, joka ei ole läsnä (ks. Seppänen 2005, 82). Pari päivää Kauhajoen iskujen jälkeen sisäasiainministeri Holmlund ja poliisiylijohtaja Paatero tekivät tiedotustilaisuudessa selkoa poliisiministeriön toimista Jokelan jälkeen. Media oli ryöpyttänyt ministeriä aseluvista ja erityisesti siitä, että poliisi ei ollut ottanut asetta pois Kauhajoen ampujalta, vaikka tämä oli ollut edellisenä päivänä poliisin puhuttelussa. Ministeri luki paperista, mitä kaikkea Jokelan jälkeen oli tehty. Hän nojasi eteenpäin kuin altavastaajana ja oli valmis hyökkäämään toimittajia vastaan puolustaakseen omaa asemaansa. Ministerin kiihtynyt olemus ei ollut kovin vakuuttava. Hänen rinnallaan poliisiylijohtaja Paatero sen sijaan näyttäytyi rauhallisena instituution edustajana, joka antoi tukeaan alaisilleen ja vakuutti järjestelmän kestävyyttä.

Presidentin, hallituksen ja ministereiden tiedotustilaisuudet näyttäytyivät mediassa vain ministereiden virkavelvollisuuksien hoitamisena. Ne eivät edustaneet selkeää symbolista johtajuutta, jota hyvinvointiyhteiskunnan kriisissä maan poliittiselta johdolta olisi voinut odottaa. Jokelan kriisissä vain eduskunta reagoi ennen poliisin tiedotustilaisuutta vahvalla symbolisella eleellä.

Hyvinvointiyhteiskunta ja koulumaailma

Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta kiteytyy koululaitoksen toimintaan ja julkisuuskuvaan. Kansainvälisen median kiinnostus suomalaisia koulusurmia kohtaan voidaan lukea myös tästä symbolisesta näkökulmasta: suomalainen koulu näyttäytyi nyt jonain täysin muuna kuin Pisa-tutkimuksen mallioppilaana.

Koulun esittäjiksi mediassa nousivat paitsi uhrina kuollut rehtori, myös ampujaa paennut psykologian opettaja. Miksi juuri nämä nousivat uhrikuviksi? Siksi, että he symboloivat koulun turvallisuutta, kun terveydenhoitajakin oli menehtynyt. Mediologiikan mukaisesti jonkun pelastuneen piti tulla kertomaan, mitä koulussa tapahtui ja miltä tuntui. Jokelassa se oli psykologian opettaja ja Kauhajoella koulun vahtimestari. Molemmat saivat henkilökunnaltaan jälkeenpäin kritiikkiä siitä, että he nousivat julkisuudessa esiin. Kunnan toimijat kritisoivat sitä, että yksi opettaja nousi ”sankariksi” julkisuudessa, vaikka toimikin vastoin rehtorin ohjeita ja jätti omat oppilaansa samalla avonaiseen luokkaan, jolloin ampuja pääsi sinne riehumaan (Hakala 2009). Symbolisesti (media)sankaruus on herkkä asia. Se mikä näyttää pelastavan toisen, saattaa toiset vaaratilanteeseen.

Kun koulussa ammutaan rehtori, opettaja ja koulutoverit, ei tapeta vain henkilöitä, vaan kaikkia niitä merkityksiä, joita näihin liittyy. Rehtorin ampumista Jokelassa ja opettajan ampumista Kauhajoella voidaan lukea merkkeinä, että auktoriteetti on mahdollista tappa. (Sumiala & Hakala 2008; Hakala 2009.) Ampumalla kohti poliisia ja paloautoa sekä sytyttämällä koulu tuleen, haluttiin tuhota samalla koko järjestäytynyt yhteiskunta – symbolisesti.

Näiden toimien lisäksi yhdeksi koulusurmien symboleista tuli ase. Molemmat suomalaiset koulusurmaajat käyttivät sitä YouTube-videoissaan vihan ja kuoleman merkkinä samalla tavoin kuin heidän esikuviansakin: Kolumbinen ja Virginia Techin koulusurmaajat. Ampujat myös toteuttivat videoilla uhkaamansa teot. Näin aseesta tuli retorinen hahmo tai figuuri (Perelman 1996), johon myös poliittiset muutospaineeet kriisin jälkiselvittelyssä kohdistuivat. Ase symboloi pahuutta. Siksi aselain muuttamisesta oli helppoa aloittaa yhteiskunnallisen ratkaisun etsiminen.

Ampumalla oma luokkayhteisö tenttitilanteessa, ammuttiin alas käsitys, että hyvä yhteisöllisyys ja luokkahenki ovat ratkaisu nuorten pahaan oloon. Tätä ratkaisua nuorten pahaan oloon Jokelan jälkeen poliittinen johto ja opetusministeriö toistivat. Poliittisesti ja sosiologisesti tärkeä kysymys on, pitäisikö hyvinvointiyhteiskunnan kriisissä enemmän hoitaa yhteisöä kuin sen yksilöitä?

Kirkko ja hengellinen johtajuus

Pekonen (1991) argumentoi, että symbolisoinnissa välitöntä todellisuutta ja siitä kumpuavia kokemuksia ei ilmaista sellaisenaan, vaan ne sublimoidaan tai ylevöitetään todellisuuden syvemmän olemuksen määrittelyiksi. Symbolisoinnissa on siis aina kysymys enemmän kuin pelkästä todellisuuden välittömästä kuvaamisesta. Mukana on väistämättä arvottamista. Tässä mielessä symbolissa on kyse sekä kulttuurisesta että subjektiivisesta pyrkimyksestä ymmärtää ja arvottaa todellisuutta määrittelemällä tuota todellisuutta. Kirkolle se todellisuus on näkyvän, maailmassa koetun kärsimyksen lisäksi hengellinen todellisuus. Jumalalle ihminen viime kädessä huutaa järkytystään, kuten tsunamikatastrofissa, jossa piispa Huovinen astui katastrofin kokeneen yhteisön sisälle, keskelle järkytystä, surua ja pelastustyötä. Tsunamin kaltaisessa luonnonkatastrofissa miksi-kysymys oli hyvin monien huulilla, myös piispan. Katastrofin kysymykset yhdistivät Intian valtameren ympärillä kaikkia maailman valtauskontoja. (Huhtala & Hakala 2007.)

Koulusurmista ihmisen pahuus toista kohtaan aiheutti kirkollekin hyvin toisenlaisen surun sanoittamista. Kirkon sanomalle ja uskottavuudelle tämä oli vaikea tehtävä. Symbolinen näky pienissä ja isoissa asioissa. Piispa Heikka teki henkilökohtaisen ratkaisun poistumalla hallinnollisesta kirkolliskokouksesta Turusta ja ajamalla virkapaikalleen Espoon tuomiokapituliin.

Kirkot avattiin sureville ja lohtua kaipaaville. Piispa piti tapahtumapäivänä radiossa vakiopaikalla iltahartauden. Hartaus nauhoitettiin tyhjässä huoneessa, jossa piispa puhui seinille. Symbolisen toiminnan näkökulmasta pitää kysyä, olisiko hänen mieluummin pitänyt puhua tapahtumapäivänä Jokelan kirkon iltahartaudessa, jossa uhrin ja omaiset kaipasivat paitsi tietoja myös lohtua. Piispan puhe olisi voitu nauhoittaa ja lähettää kaikelle kansalle. Jokelan kirkossa olleet uhrin eivät nyt voineet kuulla paimenensa sanoja, koska siellä ei ollut mitään viestintäteknikkaa.

Kirkolla olisi voinut Jokelassa olla erityinen symbolinen rooli, koska nuoret itse juoksivat koululta lähellä olevaan kirkkoon turvaan, toisin kuin viranomaiset olivat alun perin suunnitelleet. Mutta kykenikö kirkko instituutiona nousemaan turvaksi hädässä oleville, erityisesti nuorille? Vaikka kirkkorakennus Jokelassa suojasikin uhreja fyysisesti, sieltä sai ruokaa ja paikan purkaa ensijärkytystä, media-analyysi osoitti, että kirkko ei kyennyt ainakaan julkisuudessa nousemaan symboliseksi suojaksi nuorille tai heidän omaisilleen. Toimittajat kuvasivat ikkunoiden läpi kriisikeskukseen ja Punaisen Ristin busseihin. Osa mediahaastatteluista oli tehty kriisikeskuksen sisällä. Piispan läsnäolo kirkossa olisi voinut sanoittaa surua toisin, erityisesti uhreille. Jokelassa olivat paikalla myös kaikki mediat, ja siksi piispan rituaalinen läsnäolo olisi toisaalta voinut muuttua myös irvokkaaksi median kosiskeluksi (Hakala 2009). Tuomas Nevanlinna kirjoittaa, että olipa rituaalin tehtävä mikä hyvänsä, on aina tähdellistä, että rituaalia noudatetaan tarkkaan. Se ei saa karata käsistä. Rituaalin on ”kaikin tavoin turvattava se kehyksen ylläpysyminen, joka kertoo ja takaa sen, ettei kyseessä ole yhteisön arkinen sisäpuoli, vaan että nyt on yhdessä väliaikaisesti siirrytty yhteisön ulkopuolelle tai rajalle. Tämä siirtyminen on aina väliaikainen.” (Nevanlinna 2006, 60).

Jokelan tapauksessa toimivaltaan uskova piispa jäi virkataloonsa Espooseen odottamaan yhteydenottoa valtiovallalta. Turussa koolla ollut kirkolliskokous reagoi vasta seuraavana päivänä pitämällä lyhyen hiljaisen hetken ja lähettämällä lyhyen tiedotteen kuten mistä tahansa asiasta. Symbolinen johtajuus palautuu aina esittäjään. Jokelan ja Kauhajoen surmissa alueen piispat nousivat esiin mediassa. Symbolisen näkökulmasta he johtivat hyvin eri tavoin kriisiä. Molemmissa paikoissa paikallinen seurakunta hoiti apua tarvitsevia koko ajan. Kauhajoen surmien jälkeen piispa Peura onnistui ehkä surun sanoittamisessa paremmin koskettamaan myös toimittajia, jotka referoivat laajasti piispan saarnaa eri puolilla Suomea. Jokelan kriisin jälkeen piispa Heikan ”virkamiesmäinen” puhetapa ja vetoaminen kirkon vuosisataiseen uskon traditioon ei ehkä tavoittanut samalla tavoin. Ainakaan toimittajat eivät referoineet piispaa niin laajasti kuin Kauhajoen saarnaa ja piispa Peuran kannanotoja (Hakala 2009).

Vetoamalla kirkon vuosisataiseen traditioon ei tavoiteta sitä läsnäoloa, mitä kirkolta edellytetään kriisissä tässä ja nyt. Symboli saa merkityksensä konkreettisessa tilanteessa. Konkreettinen työ, jota esimerkiksi kirkon ja punaisen ristin työntekijät käytännössä tekivät, nousee merkitykselliseksi ainoastaan asianosaisten kertomuksissa, ei mediassa. Tämä työ ei noussut piispojen puheissa sellaisiksi symboleiksi, joihin olisi voinut samastua. Pekosen (1991) mukaan symbolien vahvuus perustuu siihen, että niillä on kyky muuntaa yksittäiset teot esimerkiksi, näihin käsitteisiin liittyviksi tärkeiksi ja merkitystä viestittäviksi virstanpylväiksi koko yhteiskunnalle.

Symbolisella on suuri merkitys myös akuutin kriisivaiheen jälkeen. Jokelan vuosipäivänä Tuusulassa nousi suureksi kysymyksi, kuka voi laskea kukat ampujan haudalle. Tuusulan kunta, koulun opettajat ja oppilaat veivät kukkansa kaikkien muiden uhrien haudoille. Katse kohdistuu myös kirkkoon: mikä rooli voisi olla sovituksen sanomalla tilanteessa, jossa keskustellaan kukkien laskemisesta ampujan haudalle? Entä jos ampuja ei kuulu kirkkoon? Nämä kysymykset nousevat useista koulusurmista koskevista tutkimuksista (Hakala 2009; Pedak 2009; Oksanen & Räsänen 2008). Entä jos olemme hyvinvointivaltion kasvatteina kadottaneet tajun yhteisöllisyyden voimasta?

Kuten Pekonen (1991, 17) sanoo, symboli ei ole pelkästään auktoriteetti, joka muokkaa havaintojamme ja josta olemme riippuvaisia. Se on myös voima, johon oma voimakkuutemme perustuu. Symbolissa saavutamme vahvistumisen tunteen. Myös Émile Durkheimin mielestä symbolin voima kumpuaa itse symbolin ulkopuolelta. Kyse ei ole symbolin sisäisistä ominaisuuksista vaan siitä, että symbolille annetaan erityinen merkitys ja että symbolinen lisätään empiiriseen luontoon (Durkheim 1980 [1912], 212).

Ampujien väkivaltainen omakuva ja uhan symbolit

”Miksi emme tunnista heitä?” kysyi Suomen Kuvalehti (26.9.2008) kolme päivää Kauhajoen koulusurmien jälkeen ja nosti isoihin kuviin digitaalisesti hämärretyt koulusurmaajat. Rakeisiksi käsitellyissä kuvissa kasvoprofiilit muistuttavat erehdyttävästi toisistaan, kuin identtiset kaksoset. Näin media teki koulusurmaajista demonisia hahmoja, jotka ilmestyvät jostakin tuntemattomuudesta järkyttämään normaalia yhteiskunnan järjestystä. Teoillaan he valloittivat mediajulkisuuden hetkeksi ja tekivät samalla itsensä kuolemattomia verkossa (Hakala & Sumiala 2009). Näin media kruunasi heidät julkisuuden kuninkaiksi.

Koulusurmien tekijät ovat osoittaneet symbolisen johtajuuden voiman verkostoyhteiskunnassa. Koulusurmat ovat mediaailmiö mitä suurimmassa määrin, sillä juuri media rakentaa koulusurmista speaktaakkelin (Kellner 2007; Sumiala 2008). Terrorismitutkimukset Elihu Katz ja Tamar Liebes (2007) väittävät jopa, että koulusurman kaltaiset iskut ovat aina median ja tekijöiden yhteistuotoksia. Oleellista koulusurmaspektaakkeleissa eivät ole yksittäiset uutiset, kuvat tai jutut, vaan logiikka, jolla speaktaakeli tuotetaan. Logiikan ytimessä on koulusurmautusten vaihtelu välineestä toiseen, loputon journalististen tuotosten toisto ja kierrätys. (Sumiala 2008; Sumiala & Tikka 2009).

Esittämällä ampujia media nosti tekijät paitsi tarinoidensa kiistattomiksi päähenkilöiksi myös yhteiskunnallisiksi toimijoiksi, jotka saivat pääroolin valtakunnallisen media ykköspaikoilla. Yleisradion pääuutislähetyksissä Jokelan ampujan ase osoitti toistuvasti jokaista katsojaa kohti. Media toisti myös Jokelan ampujan kuvaa ja kertomusta Kauhajoen uutisoinnissa. Suurin valtakunnallinen sanomalehti nosti Kauhajoen surmaajan etukanteen, ykköspaikalle. Tälle mainoksille pyhitetylle paikalle on 2000-luvulla päässyt vain uutinen iskusta WTC-torneihin. Tämä näyttävä julkisuus kuuluu Tamar Liebesin (1998) mukaan terrorismin logiikkaan: on keskeistä iskeä symbolisesti tärkeisiin kohteisiin.

Nevanlinnan mukaan, kaikki hahmot – kuningas, pyhä hirviö-uhri, narri, kriitikko tai filosofi – asettuvat paikkaan, joka on kaikkialla ja ei-missään. Hahmot asettuvat yhteisön nimeämättömään keskipisteeseen, jonka ympärillä symboliset erot kiertävät. (Nevanlinna 2006, 27.) Media on nyky-yhteiskunnassa tuo keskus, jossa symboliset merkitykset tuotetaan, esitetään ja aina toiston kautta uudelleen esitetään. Kuten Johanna Sumiala argumentoi *Couldryyn* (2003) viitaten: media on noussut yhteiskunnan keskukseksi, minkä johdosta koulusurmat aivan erityisesti aktivoivat verkossa monimuotoista rituaalista viestintää ja kierrätystä (Sumiala 2008a; 2008b; Sumiala & Tikka 2009).

Verkon niin sanottu sosiaalinen media on muuttanut oleellisesti speaktaakkelin rakentumisen dynamiikkaa. Sekä Jokelan että Kauhajoen koulusurmista tekijät oli-

vat aktiivisia mediamateriaalin tuottajia YouTubessa. Jokelan ampuja latasi yhteensä toista sataa videota. Keskusrikospoliisin takavarikoimat 47 videota ampujan koneelta osoittavat, että ne oli tehty taidokkaasti ja medialevitystä ajatellen. Ne sisälsivät runsaasti kuvia ampujasta itsestään nauramassa, vilkuttamassa ja ampumassa kohti kameraa. Videoilla toistuvat historian sankarikuvat ja idolit, symboliset kuvat pille-reistä ja aseista. Iskulauseet ovat ytimekkäitä. Videoiden värit ovat vahvoja, punaisia, vihreitä ja tummia.

Myös Kauhajoen koulusurmaaja oli esillä internetissä videoillaan, joissa hän ammuskeli ampumaradalla. Mark Juergensmeyerin (2003) mukaan tällaisessa väkivallan esittämisessä kyse on aivan erityisestä muodosta, terrorin teatterista. Tällaisella väkivallalla on oma rakennettu dramaturgiansa. Se on demonstratiivista ja sen tehtävänä on viitata johonkin tekoa suurempaan symboliseen päämäärään. (Hakala & Sumiala 2009; ks. lisää Sumiala & Tikka 2009.)

Jacques Derrida esitti harvinaisessa keskustelussaan Jürgen Habermasin kanssa juuri syyskuun 11. iskujen jälkeen, että filosofian tehtävänä on kyseenalaistaa se, mitä jatkuvalla dramaattisella toistolla sekä nostetaan esiin että peitetään. Habermas esitti, että tämänkaltaisen terrorismi on modernisaatioon liittyvä trauma. Hänelle se näyttää reaktionä tradition tarjoaman turvallisuuden menettämisestä ja vuoropuhelun epäonnistumisesta maailmassa. Derridalle sen sijaan terrorismi on sisäisesti osa modernismia. Hänelle paha ei ole ulkopuolella, vaan sisällä, modernin ytimessä. Siksi tällaisessa toiminnassa on kyse erinomaisen ilkeästä prosessista, jossa puoliksi itseään uudistava tarve luo juuri sitä, mitä se yrittää tuhota. Derrida muistuttaa, että trauman kriittikön käsittely ja toistaminen vain johtavat pelkojen ja uhkien toteutumiseen uudestaan ja uudestaan. (Borradori 2003.)

Koulusurmat näyttävät suomalaisessa yhteiskunnassa juuri tällaisena terrorin toistona, joista Anu Kantola argumentoi kirjoittaessaan tässä lehdessä kansalaissoidan traumojen siirtotaakoista (Kantola 2009). Tämä on pitkä tie, yksityisen ja kollektiivisen identiteetin uudelleen hahmottamista. Olisiko se osa hyvinvointia, että traumoja työstettäisiin kollektiivisesti yhteisöllisinä traumoina eikä vain yksilöpsykologisenä jälkihoitona? (Hakala 2009; Pedak 2008.)

Koulusurmat ovat Suomea koskettava mediailmiö tavalla, jota alamme vasta ymmärtää. Nyt kyse ei ole vain televisioista. Tapa, jolla niin perinteinen kuin uusi media vyöryttää surman eteemme ja rakentaa siitä speksaakkelin, ei voi olla vaikuttamatta siihen, miten ilmiö elää symbolisessa ympäristössämme (Gerbner 1992) itse tapahtumien jälkeenkin.

Hyvinvointiyhteiskuntamyitin lisäksi koulusurmaajat mursivat myös toisen kansallisen kertomuksen, tietoyhteiskuntafantasiaan kietoutuneen menestysutopian (Hakala 2009). Suomalaisen yhteiskunnan lippua on maailmalla kannettu tietoyhteiskunnan nimissä jo toista kymmentä vuotta (Castells 1996; Castells & Himanen 2001). Kaksi viimeistä hallitusta ovat pääministeri Vanhasen vetämän ohjelmapolitiikan nimissä kehittäneet Suomea vahvasti tietoyhteiskuntaohjelmien mukaisesti. Kauhajoen ja Jokelan koulusurmat osoittivat, että teknologiaa on suomalaisessa yhteiskunnassa mahdollista käyttää myös yhteiskuntaa itseään vastaan; nuori toista nuorta vastaan.

Kun tsunamikriisissä aktiiviset kansalaiset löysivät toisensa verkon avulla ja alkoivat toimia verkon kautta ja auttaa toisiaan pois katastrofialueelta, koulusurmissa verkko tuntui ravistelevan koko yhteiskunnan rakenteita (Hakala & Seeck 2009,

tulossa). Ampujien YouTube-videot manifestoivat halua ja kykyä tuhota itsensä, ikätoverinsa ja auktoriteettinsa. Miesten teot kouluissa näyttäytyvät yli-ihmisfantasi-oina. Koulusurmat avasivat pelottavan skenaarion myös suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta, jossa nuoresta miehestä tulee toivon sijasta uhan symboli (Hakala 2009). Koulusurmien tekijät maailmalla ovat poikkeuksetta nuoria miehiä. Yhdysvalloissa koulumurhia on jo tapahtunut niin paljon, että on voitu tehdä sosiologisia vertailevia tutkimuksia. Rampage-tutkimuksen mukaan ampujia yhdistää se, että he kokevat olevansa työnnettyjä marginaaliin. Heitä on kiusattu ja eristetty yhteisöstä. Ampujilla on ollut psyykkisiä ongelmia, kuten masennusta. Tämä on vahvistanut syrjäytymisen kierrettä. Myös se, että kulttuurissa on maskuliinisuutta korostavia piirteitä, vahvistaa ampujia kuvittelemaan, että väkivalta on ainoa ratkaisu ongelmiin. Väkivalta on mahdollista toteuttaa, jos aseita on helposti saatavilla eikä koulussa tai ympäristössä osata epäillä sinänsä tavallisen oloisia nuoria miehiä. (Newman ym. 2004; O'Toole 2007)

Sosiologien mukaan ongelmat löytyvät nimenomaan yhteisöstä, siksi ampujat hyökkäävät myös yhteisöä vastaan, iskevät kouluun, joka symboloi kaikkea sitä pahaa, mitä he ovat joutuneet kokemaan. Douglas Kellner (2007) puhuu jopa siitä, että koulusurmat ilmentävät maskuliinisuuden kriisiä länsimaisessa yhteiskunnassa.

Rikoksenteikijät näyttävät voittaneen kilpailun symbolisesta johtajuudesta julkisuudessa. He toimivat terrorismin logiikan mukaisesti näyttävillä teoillaan ja valmiilla verkkoon ladatuilla media-aineistoillaan, joita muu media toisti. Tuomas Nevanlinna sanoo, että kuningas on erotettava yhteisöstä jo siksi, että muuten emme koskaan saisi tietää kuka on kuningas. Ilman rituaalia näin vahvaa muutosta henkilön statuksessa ei kerta kaikkiaan saataisi aikaan. Media tuotti tämä rituaalin ampujille.

Lopuksi

Koulusurmissa ampujien vihan symboleiksi nousivat katsojaa kohti osoittava ase, vihaiset katseet, punainen väri ja kuolemaa uhoavat sekä ihmisyyttä vihaavat iskulauseet. Koulusurmien vihaviesteihin sisältyy vahva symbolinen ilmaus siitä, että ampuja on valmis kuolemaan itekin asiansa puolesta. Hän on valmis ampumaan koko järjestäytyneen yhteiskunnan, ja tekeekin sen symbolisesti. Nämä symbolit toistuvat koulusurmaajien verkkosivustoilla, muualla internetissä sekä valtamediassa. Näitä vihaviestejä vastassa oli toisenlaisia symboleita: Jokelassa vahvasti aseistautunut mutta mykkä poliisi, kuvat pakenevista uhreista ja surukertomukset; Kauhajoella poliisin eristysnauha sekä viranomaisen kasvot ja tiedotustoiminta.

Modernissa yhteiskunnassa kuninkaista on luovuttu, ja tilalle ovat tulleet hallinto, talous ja demokraattiset valtiokoneistot. Symbolinen ei näyttäydä enää niin selvärajaisena. Symbolisen arvoa jopa vähätellään ja kuvitellaan, että todellinen – talouden, hallinnon ja järjestelmän – valta olisi näissä instituutioissa. Symbolisen merkitys näyttää kasvavan, mitä medioituneemmaksi yhteiskunta käy.

Koulusurmissa symbolisiksi johtajiksi mediassa pääsivät nousemaan ampujat itse, koska media ei ollut valmistautunut kohtaamaan tällaista tapahtumaa Suomessa. Kuten tutkimuksemme ovat osoittaneet, paikallistasolla oli monta muuta johtajaa, joiden henkinen kunto kesti johtaa toisia, toimia kriisin keskellä ja auttaa toisia mediasta ja valta-asemasta riippumatta (Hakala 2009; Pedak 2009). Suomessa koulusur-

mat eivät tehneet vain viiltoa turvallisuuden tunteeseen, ne iskivät myös hyvinvointivaltion symboliseen ytimeen. Tätä ei tunnuttu ymmärrettävän maan poliittisessa johdossa.

Koska rikos paljasti myös tietoyhteiskunnan ja koko järjestäytyneen yhteiskunnan haavoittuvuuden, symbolinen johtajuus oli lunastettava takaisin teoilla. Lainsäädäntöä alettiin uusua ja verkkonuorisotyöhön alettiin jakaa lisää rahaa, jotta verkkoon saataisiin enemmän aikuisia. Epäilyttäviä verkkosivuja voi jo nyt Yhdysvaltain liittovaltion poliisin suosiman mallin mukaisesti ilmiantaa punaisen varoittavan lipun avulla. Myös keskusrikospoliisille annettiin lisäresursseja verkkovalvontaan – kuitenkin vasta Kauhajoen jälkeen. Poliittista työtä riittää, jotta luottamus järjestelmän kestävyyteen palaa.

Paradoksaalista koulusurmissa on, että ne eivät paljastaneet vain yhteiskunnan haavoittavuutta ja symbolisen johtajuuden puutetta. Ne näyttävät symbolisen kautta osoittavan meille kaikille, että jokainen yhteisö tarvitsee ja etsii kuninkaita ja narreja, joiden kriitikkoina toimittajat ja tutkijat haluavat olla.

Viitteet

- 1 Artikkelin perustuu tutkimukseen Jokelan ja Kauhajoen koulusurmien viestinnästä (Hakala 2009). Tutkimuksessa analysoitiin laajasti sekä printtimediaa että televisiota ja verkkoaineistoja. Jokelan tapauksesta analysoitiin 51 sanomalehteä 8.–9.11.2007, sekä 10 lehteä neljän kuukauden ajalta 8.11.2007–3.3.2008 ja Kauhajoen osalta 24.–5.10.2008. Lisäksi laaja tv-aineisto analysoitiin molempien koulusurmien osalta yhden viikon ajalta. Myös koulusurmiin liittyvää verkkoaineistoa käsiteltiin laajasti. Aineisto ja analyysimenetelmät on esitetty yksityiskohtaisesti tutkimusraportissa (Hakala 2009, 13–15).

Kirjallisuus

- Borradori, Giovanna (2003). *Philosophy in a time of terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: The University Chicago Press.
- Castells, Manuel (1996). *The rise of the network society*. Cambridge: Blackwell.
- Castells, Manuel & Himanen Pekka (2001). *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Sitran julkaisu 242. Helsinki: WSOY.
- Couldry, Nick (2003) *Media rituals: A Critical Approach*. London: Routledge.
- Durkheim Émile, (1980 [1912]). *Uskontoelämän alkeismuodot*. Helsinki: Tammi.
- Firth Raymond (1973). *Symbols: Public and private*. Oxford: George Allen & Unwin Ltd.
- Fiske, John (1992). *Merkkien kieli*. Tampere: Vastapaino.
- Gerbner, George (1992) *Pikahistoria – kuvien historiaa*. *Tiedotustutkimus* 15: 4, 6–25.
- Hakala, Salli (2009). *Koulusurmat verkostoyhteiskunnassa: Analyysi Jokelan ja Kauhajoen kriisien viestinnästä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän tutkimuskeskus CRC.
- Hakala, Salli (2008) Jokelan kouluammuskelu tiedottajan silmin. Kuka johtikaan kriisin viestintää? *Journalismikritiikin vuosikirja 2008*, *Tiedotustutkimus* 31: 2, 17–25.
- Hakala, Salli & Seeck, Hannele (2009, tulossa) Crisis and web-enabled agency in practice: Cases sukellus.fi and thairy.net. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija & Lars Nordin (toim.) *After tsunami*. Göteborg: NordiCom.
- Hakala, Salli & Johanna Sumiala (2009) Media tekee ampujasta kuolemattoman. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Leena Suurpää (toim.) *Kauhajoen jälkipaini: Nuorisotutkijoiden ja ammattilaisten puheenvuoroja*. Verkkojulkaisusarja 25. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

- Hall, Stuart (1997) (toim.) *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London: Sage & Open University.
- Huhtala, Hannele & Salli Hakala (2007) *Kriisi ja viestintä: Yhteiskunnallisten kriisien johtaminen julkisuudessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Huhtala, Hannele; Hakala, Salli; Laakso, Aino & Falck, Annette (2005). *Tiedonkulku ja viestintä Aasian hyökyaaltokatastrofissa*. VNK 7/2005. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Juergenmeyer, Mark (2003) *Terror in the mind of god: The global rise of religious violence*. California: The University of California Press.
- Kantola, Anu (2000). *Markkinakuri ja managerivalta*. Helsinki: Lokikirjat-Pallas.
- Kantola, Anu & Kautto, Mikko (2002). *Hyvinvoinnin valinnat: Suomen malli 2000-luvulla*. Helsinki: Edita.
- Katz, Elihu & Tamar Liebes (2007). 'No more Peace!' How disaster, terror and war have upstaged media events. *International Journal of Communication* 1: 157–166.
- Kellner, Douglas (2007). *Guys and guns amok: Domestic terrorism and school shootings from the Oklahoma city bombing to the Virginia Tech massacre*. Boulder & London: Paradigm Publishers.
- Liebes, Tamar (1998). Television's disaster marathons: A danger for democratic processes? Teoksessa Liebes, Tamar & Curran, James (toim.) *Media, ritual and identity*. London: Routledge, 71 – 84.
- Nevanlinna, Tuomas (2006). *Kuninkaista ja narreista*. Helsinki: Kirjapaja.
- Newman, Catherine; Fox, Cybelle; Harding, David; Mehta, Jal & Roth, Wendy (2004). *Rampage: The social roots of school shootings*. New York: Basic Books.
- Ogden, Charles Kay & Richards, Ivor Armstrong (1989 [1923]). *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Oksanen, Atte & Räsänen, Pekka (2008). Yhteisöllisyys ja väkivalta: Koulusurmien kokeminen paikallistasolla. *Yhteiskuntapolitiikka* 73: 6, 652–658.
- O'Toole, Mary Ellen (2007). *The school shooter: A threat assessment perspective*. Critical Incident Response Group, National Center for the Analysis of Violent Crime. Virginia: FBI Academy. Paperi esitetty Opetusministeriön ja Helsingin Sanomain kutsuseminaarissa 29.1.2009, Helsinki.
- Pedak, Maarit (2009). Uhrien ja omaisten tukikeskuksen johtaminen kriisissä. *Media & viestintä* 32: 2.
- Pedak, Maarit (2008). *Jokelan koulukeskuksen jälkihoito*. Kriisiyön erikoistumisopinnot. Vantaa: Laurea ammattikorkeakoulu.
- Pekonen, Kyösti (1991). *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Perelman, Chaïm (1996). *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Raittila, Pentti; Johansson, Katja & Juntunen, Laura; Kangasluoma, Laura; Koljonen Kari; Kumpu, Ville; Pernu, Ilkka & Väliverronen, Jari (2008). *Jokelan koulusurmat mediassa*. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- Raittila, Pentti; Haara, Paula; Kangasluoma, Laura & Koljonen, Kari; Kumpu, Ville & Väliverronen, Jari (2009). *Kauhajoen koulusurmat mediassa*. Tampere: Journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.
- Seppänen, Janne (2005). *Visuaalinen kulttuuri: Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Vastapaino: Tampere.
- Sumiala, Johanna (2008a). *Narrativizing a media disaster: The case of Jokela school massacre*. Paperi konferenssissa Nordic Media in Theory and Practice, Reuters Institute, Oxford University and University College London (UCL), 7.–8.11.2008.
- Sumiala, Johanna (2008b). Circulation. Teoksessa Morgan, David (toim.) *Keywords in religion, media, and culture*. London: Routledge.
- Sumiala, Johanna & Tikka, Minttu (2009). "Netti edellä" kuolemaan: Koulusurmat kommunikatiivisena ilmiönä. *Media & viestintä* 32: 2.